

ISSN: 1309 4173 (Online) 1309 - 4688 (Print)
Volume 5 Issue 5, p. 93-105, September 2013

Yerli ve Batılı İki Seyyahın Gözüyle Osmanlı Kadını: Karşılaştırmalı Bir Analiz

*The Otoman Women as Narrated by One Local and One Western Traveller:
A Comparative Analysis*

Dr. İbrahim Hakan DÖNMEZ
Gazi Üniversitesi - Ankara

Öz: Bu çalışmada Evliya Çelebi ve Fransız seyyah Gerard de Nerval'in 17. ve 19. yüzyıllarda İstanbul'un gündelik hayatı içerisinde kadının konumuna ilişkin gözlemleri karşılaştırmalı olarak incelenmektedir. Evliya Çelebi seyahatnamesinde kadınların ticaret ve diğer alanlardaki haklarından ve faaliyetlerinden bahsederken, Gerard de Nerval'in seyahatnamesi daha çok kadınların dış görünüşü ile ilgili ayrıntılara yer vererek yazarın ön yargıların etkisi ile hareket ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Gerard De Nerval, Evliya Çelebi, Seyahatname, İstanbul, Kadın

Abstract: This study comparatively examines the daily life of Istanbul women as narrated in the travel books of Ottoman traveler Evliya Çelebi and the French traveler Gerard de Nerval in the seventeenth and the nineteenth centuries respectively. While Evliya Çelebi mentions the legal rights of women as well as Istanbul women's trade and other activities, the traveler account of Gerard de Nerval focuses mainly on the physical appearance of women and their hijab, which is an indicative of his prejudice toward the orient.

Keywords: Gerard de Nerval, Evliya Çelebi, Travelbook, Istanbul, Woman

Giriş

Evliya Çelebi Seyahatnamesi bu gün sahip olduğumuz kültürel karakterimizde etkilerini göreceğimiz mirasın kaynağına doğru iz sürebilmek için değerli bir kılavuzdur. Osmanlı müellifi ve Seyahatname'yi ilk keşfedenlerden Von Hammer bu noktaya dikkat çekmiştir. O'na göre: "Evliya'yı bize mübalağacı olarak tanıtan, işittiği hikâye, masal ve efsaneleri, halk arasında söylenen inanılmayacak ve olmayacak rivayetleri hiçbir mütaala eklemeyen aynen nakletmesidir. Onun bu hususiyeti ile yaşadığı asır dünyasında insanların nelere inandıklarını öğrenmiş oluyoruz."¹ Ahmet Hamdi Tanpınar da "içinde yaşadığı topluluğa ait zihniyeti vermekte Evliya Çelebi'nin emsalsiz" olduğunu vurgulamaktadır.² Genel olarak "Osmanlı zihniyetinin en iyi ifadelerinden birisi" olarak tanımlanan Evliya Çelebi'nin kendi yetiştirdiği coğrafyaya ilişkin yazdıklarını analiz etmek 17. yüzyıl Osmanlı toplumunu anlamamız

¹ Zuhuri Danışman, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hakkında Birkaç Söz", *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Cilt: 10, (İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1970) 6-7.

² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, (İstanbul, Dergâh Yayınları, 1995), 161.

açısından isabetli bir yol olacaktır.³ Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinin İstanbul'u ele aldığı birinci cildinde kadın isimlendirmeleri, kadınlara ilişkin meslek grupları hakkında verdiği bilgiler ve farklı anlatılar içerisindeki kadın unsurları Osmanlı sosyal yaşamında kadının yeri hakkında değerlendirmeler yapabilmek amacıyla sırasıyla ortaya konmaya çalışılacaktır.

Seyahatnamelerin diğer bir işlevi toplumun kendisinin başkası tarafından nasıl algılandığını görme şansı tanımasıdır. Kendini şekillendirmede, başkası tarafından nasıl görüldüğünü bilmek, birey için olduğu kadar toplumlar açısından da önemlidir. Buradan yola çıkarsak seyyahların farklı kültürlerle ilişkin yargılarını barındıran yapıtlarının, o kültür coğrafyasındaki insanlarca da ilgi ile karşılanmasını anlayabiliriz. Bu nedenle, Fransız yazar Gerard de Nerval'in "Doğu'da Seyahat" yapıtında önemli bir yer ayırdığı İstanbul anlatısında, kadının gündelik hayat içerisindeki görünümünü de birkaç aşamada incelenmeye çalışılacaktır.

Bu inceleme sonucunda elde edilen veriler çerçevesinde Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve "Doğu'da Seyahat" eserlerinde İstanbul kadınına ilişkin tasvirlerle, yorum ve kanaatlere ilişkin değerlendirmeler tespit edilecektir. Nerval'in dikkatini çekerek yapıtına koyma arzusu yaratan unsurlar ile Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesi'ne aldığı hususlar ayrı ayrı ortaya konmaya çalışılacaktır. Elbette Nerval'in yabancı bir kültüre ait gözlemlerinde derinlik aramak doğru olmayacaktır. Ancak kültürel farklılıktan doğan ilgiler ve önyargılar iki seyahatnameyle birlikte analiz edildiğinde açığa çıkabilecektir. Bahtin'e göre yazar içinde yetiştiği dil ve kültürden bağımsız düşünülemez ve yapıtı da kendi değerler sisteminin bir taşıyıcısıdır.⁴ Bu açıdan bakıldığında Fransız yazar ve şair Nerval'in "Doğu'da Seyahat" yapıtı, 19. yüzyılda bir batılının zihin dünyasındaki doğu algısını anlamak açısından bazı verilere ulaşmamıza yardımcı olacaktır. İstanbul kadınına Batılı kadından ayıran özelliklerin, Nerval'in dikkatini çekerek yapıtına koyma arzusu yarattığını düşünebiliriz. Zira bir gezgin ancak yetiştiği coğrafyada tanık olmadıklarının peşindedir. Bunun yanı sıra Nerval'in sadece gözlemlerini değil, farklı yaşam biçimlerini içinde barındıran İstanbul'da yaşadığı anlatıları da yapıtına almış olması; bizlere, bugün sahip olduğumuz kültürel miras içerisinde kadının yerini değerlendirme ve farklı kültürler arasında karşılaştırma yapabilme olanağı sağlayacaktır.

Ele almış olduğumuz bu iki eserden hareketle genelleme yapmak yerine bazı değerlendirmeler yapabilmek için ipuçları sunmuş olmayı amaçladık. Ancak iki eserin karşılaştırmasına dayalı bu çalışmaya benzer çalışmalar yapılması halinde daha geniş değerlendirmelere gitmek mümkün olabilecektir. Ayrıca bu çalışmanın iki farklı yüzyıldaki gözleme dayandığı unutulmamalıdır. Çağımızdaki toplumsal değişimler kadar olmasa da 17. ve 19. yüzyıllar arası Osmanlı toplumunda bazı farklılıklar söz konusu olabilir. Ancak gündelik hayata ilişkin kültürel davranış kalıplarının yüzyılları aşan bir birikim gerektirdiğini ve bahsedilen yüzyıllarda çok da hızlı değişmediği düşünüldüğünde bu iki yüzyıllık fark böyle bir çalışmanın yapılmasına engel teşkil etmeyecektir.

Batılı Anlatılarda Doğu Algısını Belirleyen Kültürel Yapı

Edebi bir metne ilişkin sosyolojik yaklaşım, "toplumsal-olan"ın yapıta yansımaları değil de, "toplumsal-olan"ın yapıtta yeniden üretiliş biçimini sorgular. Dolayısıyla yazınsal yapıtı, bir estetik değer olarak ele alırken, aynı zamanda onu metinlerarası bağlam içine ve

³ Robert Dankoff, *An Ottoman Mentality (The World Of Evliya Çelebi)*, (Boston: Brill-Lieden, 2004), 3.

⁴ M. Mihail Bahtin, *Karnavaldan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, Derleyen: Sibel Irzık, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001), 13.

toplumsal-kültürel öğeler bütünü içine oturtur.⁵ Edebi yapıtta vücut bulabilecek dünya görüşleri, ideolojiler ve okurlarına seslenme biçimleri, okurlarında uyandırdıkları beklentiler üzerinde sınırlamalar oluşturmakla kalmaz aynı zamanda bu yapıtların çağdaşı olan diğer yapıtlarla hatta bütün edebiyat tarihiyle diyalog içinde biçimlenmesini sağlar. Bahtin, bu nedenle “metinlerarasılık” kavramına, pek çok yapısalcı ve yapısalcılık sonrası eleştirmenlerin yaptığı gibi dünyadan ve tarihten kopuk, soyut bir metinsellik özelliği cinsinden tanımlamak yerine, tarihsel bir anlam yüklemektedir. Dünya bireylerden değil, kendileri de esasen toplumsal olan öznelerden meydana gelen bir topluluktur.⁶ Sistemi de bunu dikkate alarak kurmuştur, yani kişi, ancak bir başkası yoluyla kendini bir bütün olarak ortaya koyabilir, öteki tarafından görülebileceğini bilmek benliği tamamlar, özne ancak özneler-arası bir ilişki biçiminde var olabilir.⁷

Bu yaklaşımdan hareketle Batı'nın Türk kavramına bakışını öncelikle anlamaya çalışmak gerekmektedir. Batıda tarihsel çatışmalardan doğan sahte bir Türkiye görüntüsünün var olduğunu ileri süren ve oryantalizm geleneğini de reddeden Juan Goytisolo'ya göre, batılının objektifinde doğulu imgesi rastlantısal bir enstantane değil, belli psikolojik nedenlerden kaynaklanan dikkatli bir yapılandırma. Avrupalının karşıtlık temelinden çıkararak aslında kendi benliğinden kaynaklanan olumsuzlukları karşıtı olan ötekine yüklemiştir.⁸ Yani, fotoğrafın negatifini olarak “Osmanlı”, Avrupalının kafasındaki hayaletleri başkasına yükleme olanağı sağlamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu Viyana kapılarına kadar dayanınca tehditkâr bir hayalet gibi algılanmış, korku ve nefret uyandıran, ama gücünden dolayı gizli bir çekim odağı oluşturan ulu Türk, Hıristiyan âleminin imgelemine egemen olmuştur. Bu nedenle İstanbul pek çok yolcu, casusu, diplomatı kendine çekmiştir. Ülkesine dönenlerin yazdıkları öykü ve anılarda, hasmın artık iyice yerleşmiş olan bu imgeleminden ayrılmamak, gerçeği aktarmaktan daha önemli hale gelmiştir.⁹ Yine Goytisolo'ya göre ziyaretçiler, Osmanlı'nın başkentini ve insanlarını, daha önce gezmiş seyyahların tabloları ile karşılaştırmakta ve o çerçeveye sığmayan ne varsa kenara itmekteydiler.¹⁰ Bu anlatılar içerisinde “despotun hayaleti”, “harem entrikaları”, “yeniçeri zulümleri” vazgeçilmez klişeler olmuştur.¹¹ Konumuz açısından bakıldığında da Türk kadınının örtünmesi, mesafeliliği ve erişilmezliği İstanbul'u ziyaret eden kentsoylu gezginleri hayal kurmaya itmiştir.

Ancak, “Doğuda yalnız erkek var, kadın bir mitos durumunda.”¹² diyen gezginlerin zihnindeki Osmanlı imgesi aynı kalmamış, tarihsel evrimle birlikte değişmiştir. Zamanla palasını savuran garip Türk görüntüsü korkulan bir figür olmaktan çıkmış, yine onun gibi kendi zihinlerinden doğmuş, hoşluklarla oyalanmayı bir yaşam biçimi edinmiş, bir özlemin, güzel ve olanaksız bir idealin somutlaşmış şekline dönüşmüştür. Aslında 19. yy. da zayıflamış Osmanlı gelişmiş batılı gezginlerin zihninde iyi niyetli bakışa olanak vermişse de yine de Türk ya da doğulu hala öteki sayılmıştır. Avrupa'nın hasta adamına dönüşen Türkiye 18. yy sonu ve

⁵ Mehmet Rifat, “Toplumbilimsel Eleştiri Ve Edebiyat Sosyolojisine Giriş”, *Varlık*, Mayıs, (2005): 59-60.

⁶ M. Mihail Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, Çeviren: Cem Soydemir, (İstanbul: Metis, 2004), 16.

⁷ Bahtin, age, 2001, 8.

⁸ Bahtin, age, 2004, 11.

⁹ Juan Goytisolo, *Osmanlı'nın İstanbulu*, Çeviren: Neyyire Gül Işık, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 16.

¹⁰ Age, 17.

¹¹ Age, 16.

¹² Age, 38.

19. yy ilk yarısında romantizm çağı Fransız gezginlerince sempati dolu bakışlarla incelenmeye başlamıştır.¹³

Batı yüzyıllar boyunca, İstanbul üstüne “hep daha öncekilere gönderme yapan, başı sonu belirsiz bir alıntılar zincirine bağlanarak, kendi anlatısının nesnesini yine kendi oluşturan melez bir yazın türü” yaratmıştır. Öyle ki, başlangıçta metin vardır ve sahici örneklerden değil hep metinden yola çıkılmıştır. Goystisolo’ya göre İstanbul’a gelmiş ya da belki de hiç ayak basmadan geldiğini iddia eden gezginlerin kuşaktan kuşağa aktardıkları düş gücü öğelerle dolu rapor ve tanıklıkları, Batı’nın Osmanlı’ya ilişkin düşüncesinden çok, Batı’nın düş gücü tarihinde yer almaktadır. Kısacası, batılılar kendi tarihsel-ideolojik koşullanmalarının ürünü olan, kendi aynalarındaki bir garip hayali resmetmişler ve gerçek Türk’ü kitaplarda yazılı olandan ibaret olarak kabul etmişlerdir.¹⁴

Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Osmanlı Kadını

Evliya Çelebi’nin İstanbul’un önemli mekânları, imarları, önemli şahsiyetleri, meslek grupları, idari ve hukuki işleyişine ilişkin bilgilerin yanı sıra kültürel yapısını aksettiren vakıa, hikâye ve inançlarının da anlatıldığı birinci ciltte valide, sultan, hanım, hatun, kız, dilber vb. sözcüklere yer verdiği görülmektedir. Örneğin, “Süleyman Han kızı Mihrimah Sultan Camii: Bu camiyi Kanuni Sultan Süleyman Han 954 (Miladi 1547) tarihinde yaptırıp sevabını kızının ruhuna bağışlamıştır” gibi bilgileri sıkça kullanmaktadır.¹⁵

Hürrem Hatun Camii¹⁶, Süleyman Han’ın kızı Mihrimah Sultan Camii¹⁷, Fatma Sultan Medresesi, Haseki Sultan Kahriyye Medresesi ile hastanesi¹⁸, Mihrimah Sultan Sarayı¹⁹, İbrahim Han annesi Valide Kösem Sultan Hanı²⁰, kadın adı taşıyan imarlardan bazılarıdır. Bu adlandırma ve tanımlamalar Osmanlı toplumunda erkekler kadar olmasa da kadınların sosyal yaşam içerisinde bir yere sahip olduklarını göstermektedir.

Evliya Çelebi genellikle bir erkek karakteri anlatırken, fiziksel özelliklerinin yanında (uzun boylu, siyah sakallı, geniş omuzlu, elleri aslanpençesi gibi vb.) “adaletli, isyancıların kanını içen, eşkıyayı kıran, güçlü, yiğit”²¹ gibi kuvvete dayalı kahramanlık sıfatlarını kullanır. Kadınlar içinse dişilik özelliklerini ifade eden fiziki sıfatlarının yanında, “bakire, namuslu, el değmemiş” gibi namusa göndermede bulunan sıfatlar kullanmaktadır.

Kasımpaşa şehri halkının vasıflarını anlatırken kadınlarından “gayet edepli ve kapalıdır ki her biri sanki Rabia-i Adeviye’dir” demektedir. Görüldüğü gibi örtünme, namus, edep kadınlarda öncelikli görülen vasıflardır. Yine bu şehrin kadın ve erkeklerinin güzel olduklarını söyleyen Evliya Çelebi bunu suyu ve havasının tatlılığına bağlamaktadır.²²

¹³ Age, 37, 38.

¹⁴ Age, 17.

¹⁵ Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Cilt:1-2, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 431.

¹⁶ Age, 267.

¹⁷ Age, 123, 261.

¹⁸ Age, 272.

¹⁹ Age, 277.

²⁰ Age, 280.

²¹ Age, 180.

²² Age, 384.

Aynı gerekçe ile Üsküdar'ın kadın ve erkek güzelleri de çoktur. Bazı şairler Üsküdar güzellerini şiirlerle övmüşlerdir demektir.²³

İstanbul'un fethi sırasında ele geçirilen gemilerdeki malları sayarken "... bir Fransa kralının bakire kızını, 1000 adet güneş parçası dünya güzeli Müslüman kızları ki, kimi şerife ve kimi gayr-ı şerife-i müslime cihan banuları ki her biri dünyayı aydınlatan güneş gibi güzel, edep sahibi kızlar idi" demektir.²⁴ Bu ganimetler Fatih'e teslim edilir ve cenge dönülür. Çelebi'ye göre bu Fransa Kralı'nın kızı, daha sonra Fatih'in hatunu olmuştur ve Sultan Beyazıt'ın annesi de odur.

Yine Evliya Çelebi dans eden kadınları şu ifadelerle tarif eder:

"Padişah huzurunda on çift hoten ceylanı gözlü rakkas ay parçaları raksa başladıklarında gökler de dönmeye başlayıp padişah önünde öyle bir gösteri yaparlar ki Venüs yıldızı parmağını ısırıp..."²⁵

Evliya Çelebi, Fatih Sultan Mehmet tımarhanesini anlatırken "kadınlar ve kefereler için başka bir tımarhanesi vardır" bilgisini düşmüştür.²⁶ Hamamları kullanmak için de gün ikiye bölünmektedir, sabah erkekler girerken "öğle vaktinden sonra avratlar" girmektedir. Elbette zindanlar da erkek ve kadın ayrıdır.²⁷

Evliya Çelebi Seyahatname'de bir geçit töreninde halka ve padişaha hünelerini ve ürünlerini göstererek geçen İstanbul içindeki esnaf gruplarını, ağaları, paşaları, sanatçıları, duyduğu hikâyeler eşliğinde bir nevi Surname biçiminde birer birer saymaktadır. Ancak herhangi bir kadın ismine çok rastlanmaz. Faroqhi'de yetişkin şehirli kadınlar için para kazanma fırsatının son derece kısıtlı olduğunu, en önemli iş şekli olan ev hizmetçiliğinin bile İstanbullu olmayan genç köle kızların işi olduğunu ayrıca kadınların hamamlarda ve düğünlerde güzellik uzmanlığı yaptığını belirtmektedir.²⁸ Bu Osmanlı toplumundaki kültürde kadın ve erkek işbölümünün bir sonucudur. Ancak sadece kadınlara ilişkin meslekler de vardır. Evliya Çelebi'ye göre, içinde kadınların bulunduğu meslek gruplarından birisi elekçiliklidir. Bunlardan "elekçi avratları" diye söz etmektedir.²⁹

Yine esnafları anlatırken ayrıntıya girmeksizin adından bahsettiği "Deyyuslar ve ahmak pezevenkler" esnafı vardır ki bu da kadınların fuhuş işini yaptıklarını göstermektedir.³⁰ Ancak, Evliya Çelebi bu konuda kendine sınır koyar ve "Allah saklasın bunun benzeri nice manasız esnaf vardır ancak yazılmasında hiçbir yarar yoktur" diyerek konuyu kapatır.³¹ Evliya Çelebi, kadın takyacılar (takke) esnafı³² ve çıplak dilber tellaklardan da bahsetmektedir.³³

Evliya Çelebi, kadın esnaf konusunda Hafızlar esnafını sayarken, 6 bin erkek hafızın yanında 3 bin adet hafızenin de bulunduğunu bildirir ki bu oldukça yüksek bir orandır.³⁴ Görüldüğü kadarıyla dini eğitimde kadınların önemsenmesi diğer sahalarla paralellik göstermemektedir.

²³ Age, 437.

²⁴ Age, 65.

²⁵ Age, 553.

²⁶ Age, 276.

²⁷ Age, 292.

²⁸ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak, Çevirenler*: Gül Çağlalı Güven ve Özgür TÜresay, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004). 239.

²⁹ Evliya Çelebi, Age, 347.

³⁰ Age, 477.

³¹ Age, 478.

³² Age, 592.

³³ Age, 612.

³⁴ Age, 481.

Evliya çelebi meslek tanımlarının dışında sosyal yaşamda da kadına ilişkin bilgiler sunmaktadır. Özellikle mesire yerleri kadınların en fazla görülebileceği mekânlardır. Örneğin Evliya Çelebi bu mekânları anlattığı bir yerde: “Sultan Osman Havuzu mesiresindeki mamur ve batımlı korular içinde de bütün âşıklar zevki sefa ederler.” demektedir.³⁵ Görüldüğü gibi kadınlar ticari alanda her ne kadar sınırlı olarak yer alsalar da mesire yerlerinde âşık olarak yerlerini almaktadırlar. Örneğin Kâğıthane’de ağaçların arasındaki nehirde tatil günleri “nice bin kayığa binmiş binlerce genç yaşlı sadık âşıklar bu dinlenme yerine gelip neşelenir, hatta bazı canlar sevgilileri ile bu nehre girip yüzerek birbirlerini çekinmeden sararlar”. Yine mesire yerinde bulunan bu nehirde:

“nice bin dilberler soyulmuş badem ve pamuk gülü gibi nazenin vücutlarını mavi ibrişim peştamallarla sarıp balıklar gibi yüzerek sevgililerine cilve yaparlar. Herkes cavk cavk olup köşe köşe sazu söz ile Hüseyin Baykara³⁶sohbeti ederler”.³⁷

16. yy’dan 18. yy’a kadar gün yüzüne çıkartılan bazı fermanlardan anlaşıldığı kadarıyla kadınların kamusal mekânlarda görünmeleri, örneğin Kapalı Çarşıya girmeleri, dükkânlarda oturmaları, atlı arabaya binmeleri ve özellikle grup halinde bulunmaları bazı nedenlerle hoş karşılanmaz. Örneğin 1751 tarihli bir fermanla kadınlar için uygulanmak üzere gezi güzergâhlarını gösteren şehir haritası çıkartılmıştır. Kadınlara yönelik kısıtlamalar daha çok genç kadınlar içindir. 1580 yılına ait bir fermanla -ki Evliya Çelebinin mesire yerlerini gözlemleyip aktardığı dönemdir- kayıkçılar kethüdasına şu şekilde seslenilmektedir. “Genç kadınların delikanlılarla birlikte aynı kayıklarda karşıya geçme bahanesiyle gezmeleri için daha önce kayıkçılara tenbihte bulunulmuştu.”³⁸ Görüleceği üzere farklı tepkiler gösterilse de kadının Osmanlı toplumunda sosyal hayattaki varlığı inkâr edilemez.

Nerval’in Doğu’da Seyahat Yapıtında Osmanlı Kadını

Gérard de Nerval’in 1842’de çıktığı Doğu yolculuğunda onu derinden etkileyen İskenderiye ve Kahire’den sonraki üçüncü kent İstanbul olmuştur. Nerval, İstanbul’la ilgili betimlemeleri oldukça sinematografik bir şekilde resmetmiştir. 18. ve 19. yüzyıllarda, Batı’nın hep Doğu’ya doğru giden Evliya Çelebi’si diyebileceğimiz Romantik akımın temsilcisi Nerval, Doğu’ya olan iyimser bakış açısı ile doğu yollarına düşen batılı edebiyatçıların belki de en farklısı olarak kabul edilmektedir. Ancak her ne kadar iyimser olsa da Avrupa’nın Doğu fikri olarak tanımlanan Oryantalizmin etkisini Nerval’in yapıtlarında da görmek söz konusudur. Seyahatnamedeki İstanbul kadınına ilişkin aktarımlar, betimlemeler ve vurgular yukarıda aktarılmaya çalışılan kültürel etkiden, yerleşmiş klişelerden bağımsız değildir. Evliya Çelebi gündelik hayatın olağan işleyişi içerisinde kadın isimlerinden, mesleklerinden ve eğlencelerinden bahsederken Nerval kadınlara ilişkin gözlemlerini daha çok yüzeysel şekilde ya da daha önce anlatılanlara dayandırarak veya sadece görünüşlerine göre betimlemektedir. Bu betimlemeler özellikle üç konuda ön plana çıkmaktadır: giysiler, ve saray fantezileri ve kahvehane oyunları.

³⁵ Age, 444.

³⁶ Hüseyin Baykara (1430 - 1505) Bilime, sanata ve sanatkara, eğlenceye değer vermesiyle tanınan Horasan Hükümdarı.

³⁷ Age, 442.

³⁸ Nora Şeni, “Osmanlı Kenti ve Kadın Bedeninin Temsili”, Tercüme: Kemal İnal, *Les temps Modernes*, Juillet-Aout, (1984): 66-95.

Nerval İstanbul'u gezerken öncelikle gözüne çarpan dış tabloyu resmetmektedir. Bu tabloda dikkatini çeken farklılıklardan birisi kadın giysileridir: "İnsan özellikle, kadın giysilerine ve şıpidik terliklere, nakışlı ve lame kumaşlara, kaşmirlere, halılara, altın gümüş ve sedef kakmalı mobilyalara, mücevherlere ve hepsinden fazla çarşımın bedesten denilen bölümünde bir arada sergilenen pırıl pırıl silahlara hayran kalıyor."³⁹

Özellikle kadınların ve çocukların geldiği kent içi bir gezinti yeri olarak tarif ettiği Beyazıt meydanına ilişkin anlattıklarına kadınlara ilişkin gözlemini ya da duyumunu da eklemeyi ihmal etmez. Elbette bu giysideki farklılık batılı gezgin açısından kadınların daha örtülü olmalarıyla ilgilidir. Nerval, İstanbul'da kadınların, Pera'da olduğundan çok daha fazla örtünmüş olduklarını tekrar tekrar vurgular. Yeşil ve mor ferace giydiklerini, yüzlerini kalın bir tülle örttüklerini; gözlerinden ve burunlarının üst kısmından başka bir şeyi gösterdiklerine rastlamanın çok nadir olduğunu vurgulayıp "Ermeni ve Rum kadınları, yüzlerini çok daha ince bir kumaşla örtüyorlar." diyerek farklı inançtan kadınlarla karşılaştırma yapmaktadır.⁴⁰

Nerval'in kadınlara ilişkin yargısı İstanbul'da kaldığı bir aydan daha az bir zamanda oldukça kesinleşmiş gözükmektedir. Nerval'e göre: "kadın topluluğunun bu kadar kapalı bir hayat sürdüğü bu kentte, bu ülkede doğmuş bir kadının yüzünü görmek bile olanaksız olacaktı kuşkusuz."⁴¹

Zaman zaman gözlemlerin yanıltıcı olabileceğini kabullenen Nerval, yine de "Konstantinopolis'in hoşgörüsüz olduğu sanılmamalı" diyerek kadınların araba gezintilerindeki rahatlığını anlatmaktadır. "Mahallenin çıkışında, her çeşit araba hızla ilerleyip birbiriyle karşılaşılıyor, atlar çark ediyor, süslü püslü kadınlar, orada burada, denize inen bir ağaçlığa ya da sol taraftan, tüccarların ve bankacıların keyif çattıkları evlerin bulunduğu Büyükdere yoluna yöneliyor."⁴²

Nerval, Ermeni mezarlarındaki kalabalığı anlatırken, kadınların peçeli olmadığını belirtmektedir. Müslüman kadınlarındaki aşırı kapalılığın gayrimüslim kadınlarda daha esnek olduğunu ifade eden Nerval'e göre: "Avrupa şapkaları ve başlıkları altında olduğu gibi Levanten başlıklar altında da açıkça görünen yüz çizgilerinden, neşe ve sağlık" okunmaktadır. Sadece bazı ermeni kadınları, "kemerli burunlarının hayranlık verici şekilde tuttuğu ince bir tülle" yüzlerini kapamaktadırlar ve bu, yüz çizgilerini zar zor kapattığı için pek genç olmayanlar için kendini beğendirme yöntemi olmaktadır.⁴³

Pera ve İstanbul iki ayrı şehir gibidir. Pera'da genellikle gayrimüslimler yaşarken, İstanbul kesiminde Müslümanlar bulunmaktadır. Nerval, İstanbul kesiminde bir ramazan gecesinden parlak ışıklarla kutlamaların yapıldığı sokakları anlatırken, sokakların erkeklerden çok kadınlar ve çocuklarla dolu olduğunu yazar, çünkü ona göre erkekler, zamanlarının çoğunu, camilerde ya da kahvehanelerde geçirmektedirler.⁴⁴ Pera'yı anlatırken kadınları "Pera'nın kibarları ve zarif kadınları..." biçiminde daha sıcak tasvir ettiği de gözden kaçmamaktadır.⁴⁵ Diğer bölümlerde de görüleceği gibi sık sık kadınları batılı kadınlardan farklı kılan dış görünümüne odaklanmaktadır. Kadınlara ilişkin daha fazla bilgi veremese de kanaat ve yargı biçimindeki düşünceleri Müslüman kadınların bedenlen sosyal yaşamın dışına

³⁹ Gerard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, Çeviren: Selahattin Hilav, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004), 556.

⁴⁰ Age, 556.

⁴¹ Age, 576.

⁴² Age, 563.

⁴³ Age, 565.

⁴⁴ Age, 585.

⁴⁵ Age, 565.

itildiği yönündedir. Oysa yaklaşık yüzelli yıl kadar önce Evliya Çelebi seyahatnamesinde kadınların ticari alanda ve mesire yerlerinde aşık olarak yerlerini aldığına dair gözlemlerini dile getirmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi Evliya Çelebi Seyahatnamesinde Kâğıthane’de aşıkların nasıl rahatça eğlendiklerini ayrıntılarıyla anlatılmaktadır.⁴⁶

Aynı şekilde, Evliya Çelebi’nin “Zorbaların korkusundan kadınlar ve çocuklar hamamlara ve çarşı pazara çıkamaz oldular”⁴⁷ şeklindeki ifadesinden kadınların sokağa çıkmalarının olağan bir durum olduğu görülmektedir. Ancak yine de belirtmek gerekir ki, 17. yy. erkeğin hâkimiyetindeki bir dünyadır ve bu erkek egemen dünya sadece Osmanlı coğrafyası ile sınırlı değildir. Sancar’ın da kitabında ortaya koyduğu gibi aslında Osmanlı kadını hukuki veya ekonomik açıdan Avrupa coğrafyasında yer alan devletlerde yaşayan kadınlardan daha fazla haklara sahiptir.⁴⁸

Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki Anlatılarda Kadın

Halk arasında dolaşan anlatılar sadece Seyahatname’nin değil Nerval’in *Doğuda Seyahat* kitabının da en önemli kısmını oluşturmaktadır. Ancak Evliya Çelebi yetiştiği kültürde var olan veya gezip gördüğü bölge insanlarından dinlediği hikâyeleri aktarırken, Nerval daha önce işittiği ya da okuduğu batılı kaynakların anlatılarını dile getirmektedir. Bu nedenle Evliya Çelebi yaşadığı dönem insanının zihniyetini ortaya koyarken Nerval seçtiği anlatılarla gezdiği coğrafyaya ilişkin algıyı dile getirmiş olmaktadır. Seyahatname’de kutsal kitaplarda da yer alan ve herkesin zihninde yer eden Hz. Âdem’in cennetten kovulma hikâyesine yer verilmektedir. Hz. Süleyman’ın karısıyla ilgili hikâye ve yine Seyahatname’de o döneme daha yakın olduğu için daha ayrıntılı anlatılan Sultan Ahmet Han oğlu İbrahim Han’ın saltanatının son bulma hikâyelerine bakıldığında kadının tarihsel ve sosyal belirleyici özelliği her ne kadar ataerkil bir dille de olsa dile getirilmektedir:

“... ama bu öldürülen Saydun melikinin felekte benzeri yok bir peri yüzlü, melek-görünümlü, parlak yıldız, bakire taze bir kızı var idi. Hz. Süleyman o kızı ganimet malından alıp onu nikahları altına aldılar... Bu seydun padişahın kızı Aline’yi yatağıyla şerefendirip Rum ellerine getirdiğinde o kız şeytanın aldatması ile daima ağlardı.”⁴⁹

Kız Hz. Süleyman’dan içinde kalıp daima ibadet edeceği bir saray ve hasretini gidermesi için babasının resmini yaptırmasını ister.

“Meğer o yıldızı kötü kız, babasının resmine gizlice putperestlik eder. Hz. Süleyman gerçeği öğrenince bu kızı babası gibi katletti.”⁵⁰

İbrahim Han’ın saltanatının sona ermesinin temelinde de kadın vardır. Aslında son derece saf ve iyi kalpli bir padişaktır İbrahim Han. Ancak kötü niyetli musahipler, haseki kadınlar, musahibeler, hazarpare Veziriazam Ahmet Paşa, her fırsatta tatlı dille kandırıp, nice heveslere düşürerek rüşvet yemeye başlarlar. Bu heveslerin en önemlisi Padişah’ı kadınların sohbetine dadandırmaktır. Bütün musahipler ve (Evliya’nın söyleyişi ile) “eksik akıllı musahibelere” gün doğar. Padişah bunlarla sohbet edip danıştığınan devletin her tarafından

⁴⁶ Evliya Çelebi, Age, 444.

⁴⁷ Nerval, Age, 186.

⁴⁸ Aslı Sancar, *Otoman Woman; Myth and Reality*, (New Jersey: The Light Inc. 2007).

⁴⁹ Evliya Çelebi, Age, 7.

⁵⁰ Age, 8.

yaralar açılmaya başlar.⁵¹ Evliya Çelebi bu hikâyeye uygun düştüğünü düşünerek “Avretile kim ki çok sohbet eder/Şah ise kendüyi bi-hürmet eder” beytini Seyahatnamesi’ne koymuştur.⁵²

Sonunda değişik kışkırtmalarla ve “yazmaya gelmez” kötülükler ve çirkinlikler ettirerek o saf padişahı rüşvete de alıştırdılar. Şehzade Mehmet Han padişahlığı olarak Sultan İbrahim Han’ı boğdurur. Evliya Çelebi haksız bir dedikodu nedeniyle öldürüldüğünü söylediği İbrahim Han’ı bolca över. Onun cömertliğini anlatırken kadınlara hazineler bağışladığından söz eder. Evliya Çelebi’nin anlattığına göre, Sultan İbrahim Han’ın Ayasofya avlusunda bulunan mezarı özellikle kadınların ziyaret yeridir, zira kadınları çok severdi. Evliya Çelebi hikâyesini bir ironi ile bitirir. “Allah’ın hikmeti yine İbrahim Han’ın bulunduğu kubbe altında kadın sultanlar gömülüdürler”.⁵³ Görüleceği üzere kadının kendisinden ziyade iktidarı elinde bulunduranların kadınlarla olan ilişki biçimi eleştiri konusu yapılmaktadır. Ağır sorumlulukları olan insanların zevk ve sefaya fazla dalmış olmalarının soruna yol açtığı inancı bu anlatıların temelini oluşturmaktadır.

Ayrıca ibretli hikâyeler Allah’ın hikmetini beyan için aktarılır. Bu anlatılardan ahlaki hisseler çıkartılarak öğüt amacıyla yazılır. Bu hikâyelerden birisi Unkapanı’nda doğan ucube bir çocukla ilgilidir. Evliya Çelebi bu garip yaratılışlı çocuğun özelliklerinden uzunca bahseder. Yüzünden, bedenine, konuşmasından sergilediği keramete değin birçok özelliğinden ötürü IV. Murat’a kadar ünü yayılan bu gencin gerçek öyküsünü babası Hacı Enver’in padişaha şu şekilde anlattığını rivayet eder.⁵⁴

“Vallahi gençliğimizde delikanlılık icabı sarhoşken Kurban Bayramı gecesini ehlile oyun oynarken bismillah demek hatırıma gelmeyip” devamında “İşte onu bilirim ki, işte ehlile o gece hamile kalıp tam on iki ayda bu masum dünyaya gelip ateş gözlü, kırmızı yüzlü ve burnunun orta direği olmayıp ergenliğinden sonra işte böyle serencama uğrayıp bu surata sahip oldu” der.⁵⁵

Evliya Çelebi’nin okuyucular için çıkardığı hisse şudur “İmdi bundan anlanan odur kim, bir adam ehliyle oynaşırken sarhoş olmaya ve bismillahsız tarlaya tohum ekmeye, gayet sakınmak lazımdır”.⁵⁶

Kadınların mahkeme gibi, resmi kurumlarla ilişkilerine yönelik bilgiler bazı mahkeme kayıtlarına dayanarak farklı çalışmalarla ortaya konmuş olsa da⁵⁷ Evliya Çelebi bunlara ilişkin malzeme sunmaz. O ilginçlik peşindedir. Örneğin, Evliya Çelebi’nin kadınların mahkemeye ilişkisine yönelik anlattığı mizahi bir hikâyeye vardır. “hoş bir latife” başlığı ile anlattığı hikâyeye, aslında uzun uzun tarif ettiği ve hatta kendisinin de denediğini söylediği, yılandan elde edilen bir ilaçla ilgilidir. Bu ilaç erkekliği kuvvetlendirir. Hikâyede erkekliğini kaybetmiş birisine bu ilaçtan içirilir. Adamın cinsel iştahı öylesine artar ki, bir gecede hatunuyla beş on kez birleşmesi bile ona kifayet etmez. Kadın sabah ilk iş olarak mahkemede buna tahammül edemeyeceğini söyleyerek dava açar. Kazasker Efendi ise eşlerin aralarını bulur. Latife de bu aralulmadadır. Günde yirmi kereye iki tarafı razı etmiştir.⁵⁸ Mağdur olduğu için mahkemeye

⁵¹ Age, 232-233.

⁵² Age, 315.

⁵³ Age, 315-317.

⁵⁴ Age, 670-672.

⁵⁵ Age, 672.

⁵⁶ Age, 672.

⁵⁷ Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi Ve Toplumsal Cinsiyet*, (Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2005).

⁵⁸ Age, 216.

başvuran kadının mağduriyeti iki katına çıkarılarak olay çözümlenmiştir. Mizah gerçekliğin tersine çevrilmesi ve abartılmasıyla gerçekleştirildiği için bu olaydan kadınlara ilişkin bir baskıdan çok, kadınların mahkemelerde hak aramalarının olağan bir şey olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Nerval'in Kitabına Aldığı Kadına İlişkin Anlatılar

Evlıya Çelebi Seyahatnamesinde hiç yer almayan saray fantezileri, pek çok Batılı seyahatnamede olduğu gibi Nerval'in seyahatnamesinde de "ulaşılmaz âşık Türk kadını" olarak kurgulanmış ve resmedilmiştir. Nerval de bu öykülerden birisini anlatır ama diğer seyyahların aksine kendi yaşadığı bir olay biçiminde değil yaşayan birisinden dinlediği öykü olarak aktarmıştır. Seyyahın bir kahvehanede karşılaşmış ahabap olduğu yaşlı Rus'un kendisine anlattığı saray aşkı hikâyesi batılı seyahatnamelerin ortak klişelerini andırmaktadır. Yaşlı adam başından geçtiğini ileri sürdüğü aşk hikâyesine nasıl tehlikeler içerdiğini anlatarak başlamaktadır. "Türk kadını evinde ziyaret etmek ya da oraya gizlice girmek gibi vahim bir ihtiyatsızlık" yapmaya gelmez. Yaşlı adamın anlattığı harem aşkı hikâyesinde hareme girme yöntemi bu kez takıcı ustası biçimindedir. Galata'da zengin bir Ermeni kuyumcunun yanında çalışan genç Rus, saraydan gelen kadınları karşılar. Saray hanımları alışveriş için Frenk Mahallesi tüccarlarına gelme özgürlüğüne sahiptir. "Ne var ki, hanımların dış görünüşü ancak hayal gücü için çekiciydi; çünkü bir tiyatro balosunda maskeli ve kukuletalı mantolar giyenler kadar sarmalanmış ve örtünmüşlerdi." Sultanın dükkânda beğendiği modelin eksik taşlarını yapıp, parlattıktan sonra Beşiktaş sarayına getiren gen kuyumcu ustası, hikâyeyi anlatan yaşlı Rus'tan başkası değildir. Rus, hikâye aralarında ortak anlayışa ilişkin ipuçları da vermektedir; "bir kadının gözü burada, başka yerden çok daha fazla şey anlatır. Çünkü herkesin arasındayken onun bir başka yerini göremezsiniz. (burada da kapalılık vurgusu vardır) Benimle konuştuğu sırada, prensesin gözündeki ifadede özel bir yakınlık duymuş olduğunu sezdiğimi sandım". Hikâyenin doruğunda, sarayda kendisine özel ilgi gösteren sultanla tam yakınlaştığı sırada baskına uğrarlar. Daha sonra, bu günkü macera filmlerini andıran bir basılma ve gizli geçitlerden ölümcül tehlikeleri göze alarak kaçma hikâyesi anlatılmaktadır. Yazar hikâyeyi şöyle bitirmektedir; "geçen yüzyılın sonuna doğru, eski sarayın kimi kadınlarına atfedilen bu karanlık maceralardan söz edildiğini daha önce de duymuştum." Bu imalı ifadelerden bir yalanlama mı yoksa onaylama mı anlaşılabilceği pek açık değildir.⁵⁹

Goytisolo'ya göre, pek çok seyahatnamede harem fantezisi vardır. Saray denen bu büyüleyici âlem batılı seyahatname yazarlarının mutlaka bir şeyler bahsetmesi gereken bir mekândır. Değişik gerekçelerle hareme girilir (doktor vb) ve içerisi hakkında zihnin sınırları ölçüsünde bilgiler verilir. Kalem sahiplerinin erotik fantezilerine göre ulu hakanın ilgisine içoğlanları daha fazla mazhar olduğundan talihsiz harem kadınları teselliyi kendi aralarında ya da haremağalarında bulmaktadırlar. Bu yapıtlara göre, harem kadınlarına öyle baskı uygulanmaktadır ki köpek, maymun ve bazı meyve ve sebzeler içeri alınmamaktadır. Yani, Topkapı bu seyahatnamelerin çizdiği tabloya göre neredeyse 300 yıl boyunca çarpık ilişkiler cenneti biçiminde Avrupa yazınında yer bulmuştur.⁶⁰ Yine Goytisolo'ya göre, padişahın yüksek vezirlerin ya da yüksek makamdakilerin haremlerinde kilitli kadın imgesi veya tam tersi bu kilitli kadınların bohçacı kadınla elbirliği edip ahlaksızlık yapması fazlaca edebiyat

⁵⁹ Nerval, *Age*, 571-575.

⁶⁰ Goytisolo, *Age*, 32-33.

kokmaktadır. Oysa Evliya Çelebi'ye göre öyle haremelerin sayısı o kadar çok değildir. Çok eşlilik Osmanlıda pek az kesim tarafından yaşanıyor, büyük çoğunluk tek eşli olduğu gibi Avrupalıların sıradan evliliklerinden farkı yoktur.⁶¹

Nerval'in saraya ilişkin somut gözlemleri de vardır. Nerval'in bir kahvede tanıştığı Üsküdar paşası Sultan'ın Asya yakasındaki yazlık sarayını gezme olanağı sağlar. Nerval, 18. yüzyılda inşa edilen ve o sırada sultanın bulunmadığı saray hakkında gözlemlerini anlatırken zihninde sürekli batı yaşamındaki ev ya da eşyalarla karşılaştırma yapmaktadır. Örneğin saydığı mobilyalar arasında "bir de geniş bir yatak bulunsaydı, insan kendini bir Parisli kadının odasında sanabilirdi; ama Doğu'da ancak sedirler yatak olarak kullanılmaktadır" demektedir.⁶² Yine sarayı gezerken, "bize daha sonra kilerleri, mutfakları, kabul odalarını ve konser salonunu gösterdiler; her şey sultanın davet ettiği kimselerin katıldığı eğlenceleri, kadınların da kendilerini göstermeden seyretmelerini sağlayacak tarzda döşenmişti, her yanda, salonlara bakan ve balkon gibi çıkıntılı kafesli localar dikkat çekiyordu. Kadınlar buralardan, kendi keyiflerine göre siyaset yaşamına ve eğlencelerine tanıklık edebiliyordu." Şeklinde tasvirler yapmaktadır. Saray kadınları Nerval'e göre birer bilgindir, tarih şiir, müzik vb. eğitimi almış ressam veya şairdirler. Ayrıca; "dört duvar arasına kapatılmış sevimli değeri bu varlıkların yeteneğinin ürünü manzumeler ya da gazeller Pera'da dilden dile dolaşır". Nerval'in dört duvar arasına sıkışmış dediği kadınların sık sık yasak aşk yaşamayı başaracak hikâyeleri olması çelişkili bir durum olsa da bu eserinde fazla dikkate alınan bir unsur olmamıştır.⁶³

Sonuçta her şeye rağmen Nerval saraydaki her şeyin; Avrupalıların yozlaşmış hayal güçlerinde canlandırdıklarından çok sade olup bitmekte olduğunu söyler. Ancak, yazara göre Türkler açısından, özellikle sarayda kadın bolluğunun tek bir nedeni vardır, o da çok sayıda evlada sahip olmaktır. Bu hayal gücünü eleştiren yazar latife olarak da olsa yargısını güçlendirecek bir delil sunmaktadır. "zaman zaman top sesleriyle ve İstanbul'da ışıklandırmalarla kente haber verilen prens ve prenses doğumlarının çokluğuna bakılırsa, sultan kendi payına, Türk imparatorluğunun nüfusunu artırmaya çok hevesli."⁶⁴

Karagöz oyunları veya halk arasında dolaşan efsanelere de ilgi duyan Nerval, yapıtında bunlardan da aktarmalar yapar. Bu oyunlara ilişkin yorumlarda da vurgu dolaylı olarak doğunun kadın algısına ilişkindir. Ona göre Doğu'daki eğitim fikri Batı'dan farklıdır. Örneğin doğuda batılının yatıştırmak istediği cinsel duygular, geliştirilmeye çalışılmaktadır. Bunun iyi bir göstergesi olarak bir kahvehanede izlediği karagöz oyununu okuyucu ile paylaşır. Oyunun adı "Karagöz, İffet Kurbanı"dır. Nerval önce kahvehanenin atmosferini betimlemektedir. Bu oyunun sergilendiği kahvehanede nargile ve kahve servisi yapanlar ilk bakışta kadın zannedilebilecek ama kadın kıyafeti giyen erkeklerdir. Ardından Nerval, ortada tek bir kadın olmadığından dem vurmaktadır. Bunun nedeni erkeğin kadını da çocuğu da kafasına takmamasıdır. Yani herkes kendi yoluna gitmektedir ve küçük çocuklar da belli bir yaştan sonra annelerinin peşine takılmayı bırakırlar.⁶⁵

Bu oyunun ardından sergilenen diğer oyunda da üç kadınla bir erkeğin ilişkisi ele alınmaktadır. Ancak bu mizahi oyunda rol alan kadınların erkeklerden oluşmasına son derece şaşırır. Kadın kılığına girmiş bu erkekler, kadınlar gibi kırılarak rol yapmaktadırlar. Batıda pek rastlanmayan, kadınsı zarafetleri karşısındaki şaşkınlığını ifade etmektedir. Pek çok defa kadın rolü oynayan erkeklerden bahsetmesi İstanbul'da bu işin yaygınlığını göstermektedir.

⁶¹ Age, 34.

⁶² Nerval, Age, 608.

⁶³ Age, 601.

⁶⁴ Age, 609.

⁶⁵ Age, 590-91.

Kadınların sosyal yaşamdaki eksikliğinin bu yolla giderildiğine yönelik bir düşünce söz konusudur. Yazarın bu tiyatro gösterilerinden sonraki yorumu şöyledir. “Müslüman topluluğun yapısı, ciddi bir tiyatronun yapılmasına izin vermemektedir. Kadınsız bir tiyatro düşünülemez ve ne yapılırsa yapılsın, kocaların karılarının halk karşısında görünmesini kabul etmeleri sağlanamaz. Tiyatro temsiline düşkün sultanın sarayında bile, gereği gibi inşa edilmiş bir tiyatro salonu yoktur. Çok nadir olarak saray kadınları güzel bir temsil verildiğini duyup kumpanyayı çağırırlar.”⁶⁶

Sonuç

Evliya Çelebi'nin seyahatnamesi net bir şekilde ortaya koymaktadır ki kadın 17. yy. dünyasında her alanda, her coğrafyada edilgen ve erkeğin nesnesi konumundadır. Çünkü 17. yy. erkeğin hâkimiyetindeki bir dünyadır. Ancak bu dünya sadece Osmanlı coğrafyası ile sınırlı değildir. Osmanlı kadını hukuki veya ekonomik açıdan o çağda Avrupa coğrafyasında yer alan devletlerde yaşayan kadınlardan daha fazla haklara sahiptir. Ancak Batı toplumu ile Osmanlı toplumunun yaşam biçimi arasındaki farklılık ve batı kültüründeki Doğu'ya ilişkin önyargılar böyle bir algının doğmasına sebep olmuştur. Nerval'in “Doğu'da Seyahat” yapıtında pek çok konuda olduğu gibi kadın konusunun işlenişi de Batı'nın Doğu'ya ilişkin genel kültürel birikimle oluşmuş değerlerinden bağımsız değildir. Dili de içine alan kültürel yapı edebi metnin içerisinde varlığını göstermektedir. İstanbul kadınına ilişkin bu bakış her ne kadar hoşgörü çabası sezilse de dış görünümüyle sınırlı kalmış ve kadının toplum içerisinde fazla belirgin olmamasının etkisi ile namus baskısı altında ezilen ve her an kaçış arayan şehvet düşkün kadını fantezisine dönüşmüştür.

Bu tespitten yola çıkarak, insan ve toplumların kendilerini diğer insan ve toplumlardan yansıyan görüntü olarak algılayıp, kendini buna göre şekillendirdiği varsayımına dayanarak daha genel değerlendirmelere ulaşabiliriz. Fransız aydınının bakış açısını tespit etmek büyük çoğunluğu Fransa'da yetişmiş son dönem Osmanlı aydınının toplumu şekillendirmeye çalışırken dikkate aldığı kendisine ilişkin değerler sistemini da anlamak demektir. Zira yeni Cumhuriyetin ideallerinin belirlenmesinde de etkin olan Batı'da yetişmiş Türk aydınları, Batı'nın bu bakışına doğrudan maruz kalmış ve Batı medeniyetine ulaşmayı hedef almanın doğal sonucu olarak kendisini şekillendirirken bu yargıları yok etmeyi hedefleyerek işe başlamıştır. Kadını, şeklen değiştirmeyi Cumhuriyet ideolojisinin önemli bir parçası olarak görmeyi buna bağlayabiliriz. Dış görünüşün batılı gibi olması halinde batılının algısının da değişeceği düşünülmüş ve bu nedenle Cumhuriyet'in çağdaş yüzü veya vitrini olarak kadına rol biçilmiştir.

Kaynakça

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 1995.

Aslı Sancar, *Otoman Woman; Myth and Reality*, New Jersey: The Light Inc. 2007.

Evliya Çelebi, *Günümüz Türkçesi ile Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Hazırlayanlar: Seyit Ali Kahraman, Yücel Dağlı, Cilt: 1-2, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003).

⁶⁶ Age, 597- 600.

- Gerard de Nerval, *Doğu'da Seyahat*, (Çeviren: Selahattin Hilav), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Juan Goytisolo, *Osmanlı'nın İstanbul'u*, (Çeviren: Neyyire Gül Işık), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Leslie Peirce, *Ahlak Oyunları (1540-1541 Osmanlı'da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet)*, (Çeviren: Ülkün Tansel), İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005.
- Mihail Bahtin, *Karnaval'dan Romana (Edebiyat Teorisinden Dil Felsefesine Seçme Yazılar)*, (Derleyen: Sibel Irzık), İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2001.
- M. Mihail Bahtin, *Dostoyevski Poetikasının Sorunları*, (Çeviren: Cem Soydemir), İstanbul: Metis Eleştiri, 2004.
- Mehmet Rifat, "Toplumbilimsel Eleştiri Ve Edebiyat Sosyolojisine Giriş", *Varlık*, Mayıs, (2005): 59-65.
- Nora Şeni, "Osmanlı Kenti ve Kadın Bedeninin Temsili", Tercüme: Kemal İnal, *Les temps Modernes*, Juillet-Aout, (1984): 66-95.
- Robert Dankoff, *An Ottoman Mentality (The World Of Evliya Çelebi)*, Boston: Brill-Lieden, 2004.
- Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, (Çevirenler: Gül Çağlalı Güven ve Özgür TÜresay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2004.
- Zuhuri Danışman, "Evliya Çelebi Seyahatnamesi Hakkında Birkaç Söz", 6-7. *Evliya Çelebi Seyahatname'si*, Cilt: 10, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi, 1970.